

**ГРУПОВІ ФОТОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ І КУЛЬТУРНИХ ДІЯЧІВ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.
З КОЛИШНЬОГО МУЗЕЮ НТШ У ЛЬВОВІ У ФОНДАХ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. СТЕФАНИКА**

Алла Ільницька

молодший науковий співробітник відділу наукових досліджень спеціальних видів документів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника

На основі фотоматеріалів з фонду Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, зокрема групових фотографій, відтворено діяльність видатних українських громадсько-політичних і культурних діячів, які були викладачами і/або учнями навчальних закладів Галичини кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. В науковий обіг введено мало-відомий джерелознавчий матеріал.

Ключові слова: музей НТШ, Львівська академічна гімназія, фонд фотографій, Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

We review practically unknown collection of photographs from the Institute for the Art Resources Studies of Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine in Lviv. Based on their analysis, the reconstruction is provided for the activity of renowned Ukrainian political and cultural figures, the students and/or teachers of various educational institutions of Halychyna since the late 19th till early 20th cent.

Keywords: Shevchenko Scientific Society museum, Lviv Academic gymnasium, photography collections, Institute for the Art Resources Studies.

На основани фотоматериалов из фонда Института исследований библиотечных художественных ресурсов Львовской национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаника, в частности групповых фотографий, отображена деятельность выдающихся украинских общественно-политических и культурных деятелей, которые были преподавателями и/или учениками учебных заведений Галичины конца ХІХ — первой половины ХХ в. В научный обиход введён малоизвестный историкоисследовательский материал.

Ключевые слова: музей НТШ, Львовская академическая гимназия, фонд фотографий, Институт исследований библиотечных художественных ресурсов Львовской национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаника.

Кінець XIX — початок XX ст. характеризується сплеском суспільно-політичної й культурної активності галицького громадянства. Цей період став переломним у розвитку українського національного руху. З виникненням перших українських товариств, організацій, а також політичних партій національна ідея вийшла за межі інтелігентського середовища й проникла у широкі маси. Та рушіями й провідниками розвитку української національної державності, культури, науки, освіти були видатні громадсько-політичні й культурні діячі, які в умовах заборон та утисків польської влади провадили широкий просвітницький рух для збереження національної самобутності українців.

Рушійною силою формування та розвитку української науки кінця XIX — першої половини XX ст. було Наукове товариство імені Шевченка, в межах якого функціонували бібліотека й музей. Створення музею НТШ задекларувало у першому статуті 1892 р., в якому статус музею визначався як зібрання особливої ваги.

Окремі аспекти діяльності музею НТШ науковці досліджували впродовж тривалого часу. Сучасники музею (Я. Пастернак, І. Свенціцький) та дослідники наступних часів (М. Бандрівський, С. Костюк, М. Хить) вважали його скарбницею Галицького краю. В. Кушнір [10] проаналізував основні віхи становлення музею, висвітливши його історію від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції. Становлення та розвиток фонду музею НТШ наприкінці минулого століття досліджували В. Бойко, В. Бурдуланюк, Л. Коваль, Л. Крутоус, Н. Петрик. Л. Сілецька [16] подала історію експозиції музею і зазначила, що внаслідок постійного зростання музейного зібрання з'явилася проблема розташування його фондів.

Музей НТШ був культурно-просвітницькою національною установою. О. Семчишин-Гузнер [15] вважає, що ідея створення музею при Товаристві виникла в процесі його реорганізації в наукове товариство, що відобразилось у новосформованому Статуті.

Музейна збірка НТШ, зокрема й фотоматеріали, формувалася через придбання експонатів коштом музею або завдяки дарункам

жертводавців. Про нові надходження систематично повідомлялося у «Хроніці Наукового Товариства імені Шевченка» в рубриці «Стан музею». Після закриття музею НТШ (1940 р.) збірка фотографій була розпорошена по різних установах. Частина цієї збірки надійшла до новоствореної академічної бібліотеки у Львові і тепер зберігається у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Комплексного дослідження збереження пам'яток музею НТШ немає, проте об'єктом дослідження стали окремі колекції, що походять з його фондів.

До фондів колишнього музею Наукового товариства імені Шевченка належали фотоматеріали, вагомою частиною яких є фотопортрети видатних українських діячів (як індивідуальні, так і групові). У цій науковій розвідці розглянемо лише частину збірки, а саме — групові фотографії українських громадсько-політичних і культурних діячів Галичини, діяльність яких припадає на кінець ХІХ — першу половину ХХ ст. Більшість світлин, виконаних у відомих фотоательє Галичини, невідомі широкому загалу. Відібрана для дослідження добірка налічує понад 500 одиниць збереження. Аналіз цього масиву світлин засвідчив необхідність їх тематичної систематизації, тому ми виокремили такі групи фотографій:

- вчені-природознавці й математики;
- хорові колективи;
- викладачі й студенти/учні навчально-освітніх закладів;
- члени товариств, спілок, кооперативів;
- документування подій.

Результати дослідження перших двох груп світлин представлені у статтях «Фотографії українських вчених-природознавців і математиків кінця ХІХ — середини ХХ ст. як документальне джерело» [5] та «Світлини українських хорових колективів Галичини кінця ХІХ — першої половини ХХ ст.» [4].

Мета цієї статті — проаналізувати фотографії, на яких зафіксовані викладачі та учні навчальних закладів Львова гімназійного рівня. Світлини, що збереглися у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаника, надають унікальну можливість здійснити реконструкцію діяльності окремих навчальних закладів.

Важливим свідченням визначальних віх історії навчальних закладів є групові фотографії учнів та викладачів, які згодом стали відомими діячами культури, науки, громадських рухів. Однією з установ, де навчалися і/або працювали провідні українські діячі, була Академічна гімназія у Львові, заснована 24 жовтня 1784 р. з ініціативи цісаря Йозефа II. Гімназія вирізнялася тим, що викладання велося українською мовою, тому навколо неї гуртувалася українська громадськість міста. Своєю назвою гімназія завдячує входженням до складу Львівського університету. Її абсолювенти, як тоді називали випускників, мали можливість вступати до університету без вступних випробувань.

На світліні разом з учнями IV класу Академічної гімназії у Львові у 1905–1906 навчальному році зображені викладачі Василь Білецький, Іван Боберський та учні Петро Курівець і Петро Франко (*фото 1*). Кожен з них залишив помітний слід в історії України. **Василь Білецький** (1857–1931) після закінчення гімназії в м. Белз (нині Польща) та Львівського університету до 1914 р. працював на посаді професора Академічної гімназії, викладаючи історію та географію. У 1924–1925 рр. обіймав посаду директора приватної гімназії в Рогатині. **Іван Боберський** (1873–1947) впродовж тривалого часу працював на посаді професора Академічної гімназії, викладаючи фізкультуру, німецьку та класичні мови. За його ініціативи в навчальні програми для учнів молодших класів гімназії було введено забави та ігри з м'ячем. Водночас Івана Боберського запросили до викладання фізкультури (руханки) у гімназію сестер Василянок. І. Боберський проводив велику громадську роботу. Його енергія, молодечий запал, освоєння європейського досвіду в галузі фізичного виховання змінили ставлення галицької спільноти до фізичної культури, яку як навчальний предмет не особливо шанували. Іван Боберський багато років очолював товариство «Сокіл-Батько» (1908–1918), був членом Бойової управи і четарем УСС, знаний як український педагог, організатор, фундатор, теоретик і практик української національної фізичної культури, організатор сокільсько-січового руху, автор підручників з фізичного виховання молоді.

Серед учнів на світліні зафіксований син Івана Франка **Петро Франко** (1890–1941), який у 1911–1914 рр. був учителем фізичного

виховання цієї ж гімназії. П. Франко здійснював велику громадську роботу, зокрема разом із І. Чмолою став співзасновником «Пласту», маючи за мету об'єднати гімназистів у гуртки «Пласту», проводити з ними спортивно-військові заняття. У 1914 р. Петро Франко зініціював перший з'їзд пластунів Галичини та Буковини, мандрівний пластунський табір на горі Черногора. Організував та редагував часопис «Пластовий табір», опублікував 15 книг для пластунів. У 1913 р. опублікував перший підручник «Пластові ігри та забави».

Фото учнів та викладачів IV класу 1909/1910 н. р. Академічної гімназії з професорсько-викладацьким складом зафіксувало Сидора Громницького, Петра Карманського, Філарета Колессу, Василя Пачовського, о. Івана Туркевича, Євгена Форостину (*фото 2*).

Сидір Громницький [6] (1850–1937) після закінчення філософського та теологічного факультетів Віденського університету в 1873, 1878–1906 і 1916 рр. викладав класичні мови в Академічній гімназії у Львові. Згодом обійняв посаду першого директора філії цієї гімназії. Незважаючи на зайнятість, брав активну участь у роботі громадських організацій — «Рідна школа», «Вчительська громада», «Українська бесіда», «Просвіта», був членом Крайової шкільної ради (1914–1920), депутатом ради міста Львова (1916–1927), почесним членом Наукового товариства імені Шевченка (1886 р.).

Петро Карманський (1878–1956) увійшов в історію української культури як один з організаторів літературної групи «Молода муза», що об'єднувала українських галицьких поетів, які наслідували західноєвропейський модерністський напрям у літературі, та борець за Український університет у Львові, за що у 1907 р. потрапив за ґрати. Згодом працював у редакціях часописів, у гімназіях Золочева, Львова, зокрема у 1909/1910 навчальному році в Академічній гімназії. У 1912–1913, 1917–1918 рр. був учителем у Тернопільській українській гімназії.

Філарет Колесса (1871–1947) успішно закінчив Стрийську гімназію, вивчав теологію у Віденській духовній семінарії, гармонію у Віденському університеті по класу композитора Антона Брукнера. У 1896 р. закінчив Львівський університет. У 1906–1907 рр. був учасником слов'янського семінару Ватрослава Ягіча, який у 1886 р. очолив кафедру слов'янської філології Віденського університету, і як керівник семінару слов'янської філології прагнув

перетворити Відень у центр європейської славістики. Ф. Колесса занурився у громадське життя, у 1909 р. був обраний членом Наукового товариства імені Шевченка, в 1929 р. очолив його Етнографічну комісію. Впродовж 30 років викладав у гімназіях Стрия, Самбора, Львова. Значний період його педагогічної діяльності припав на роботу в Академічній гімназії.

Василь Пачовський (1878–1942) навчався у різних університетах: у Львівському вивчав медицину, у Віденському — історію та мистецтво, у Празькому та Віденському — філософію. У 1909 р. — професор руської (тобто української) мови та літератури, історії та географії в Академічній гімназії Львова. Один з організаторів літературної групи «Молода муза». У 1919 р. переїхав до Ужгорода, де став редактором часопису «Народ», а впродовж 1920–1929 рр. обіймав посаду професора Ужгородської та Берегівської гімназій.

Дуже мало відомостей збереглося про викладача релігії та катехизму **Івана Туркевича** (1872–1936), родина якого славилася високою освіченістю та музикальністю. Шанобливе ставлення до нього засвідчила світлина (*фото 3*) з учительських зборів філії Академічної гімназії. Увесь колектив зібрався, щоб попрощатися з о. Іваном Туркевичем, який переходив на парохію св. П'ятниці. Світлинку виконав фотограф із фотоательє «Спорт» у Львові у 1925–1926 навчальному році.

На цій світлинці зображений **Іван Брик** (1879–1947), який викладав руську (тобто українську) мову й літературу. Освіту здобув у Перемиській гімназії (1891–1898), університетах Львова (1898–1901), Лейпцига, Праги (1901–1902), Відня (1902–1903), а науковий ступінь доктора філософії (1903 р.) — у Віденському університеті. Згодом перейшов на посаду професора Львівського таємного університету, очолив Товариство «Просвіта» (1932–1939), обраний дійсним членом НТШ, а його наукові розвідки стосувалися питань української і слов'янських мов, літературних здобутків європейських народів, історії української літератури.

Викладачем Академічної гімназії у Львові був також **Євген Козак** [1] (1907–1988). Ще студентом у пошуках заробітку разом з друзями створив вокальний квартет «Ревелерси Євгена», який виступав у приватних кінотеатрах перед кіносеансами, згодом — на львівських естрадах, на радіо, активно пропагуючи українську

естраду, розважальну і танцювальну музику. Учасником квартету був майбутній головнокомандувач УПА Роман Шухевич, а одним із солістів — його брат Юрій Шухевич. Після закінчення консерваторії Є. Козак став учителем співів та музики у Львівській академічній гімназії. Після багатьох переїздів у 1941 р. повернувся до Львова і продовжив роботу у гімназії.

У 1925–1926 рр. посаду професора історії та географії Академічної гімназії обіймав **Мирон Кордуба** [13] (1876–1947). Викладацької діяльності, на якій він перебував у 1920–1928 рр., передувало навчання у Львівському, а згодом у Віденському університетах, захист дисертації та отримання звання доктора філософії (1898 р.). На початку ХХ ст. М. Кордуба здобував досвід викладання у 2-й Чернівецькій гімназії на посаді вчителя історії та географії. В цей період Чернівці були осередком культурного життя, що сприяло знайомству Мирона Кордуби із Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською, Осипом Маковеєм, Романом Смаль-Стоцьким та багатьма іншими українськими політиками, культурними діячами. Його активна громадянська позиція проявилася через участь у багатьох громадських спілках. У 1897 р. він очолював студентську спілку «Січ» у Відні, редагував її альманах з однойменною назвою, а у 1913–1914 рр. — часопис «Україна», брав участь у наукових розвідках, організованих Археографічною комісією НТШ. З 1903 р. М. Кордуба був членом Наукового товариства імені Шевченка і багатьох комісій НТШ, у 1918 р. брав участь у роботі буковинського Крайового комітету Української національної ради ЗУНР, у 1918–1919 рр. працював у посольстві ЗУНР у Відні. Працюючи в Академічній гімназії, М. Кордуба сприяв формуванню Львівського таємного університету, обіймав посади професора та декана філософського факультету. З січня 1929 р. до вересня 1939 р. — професор історії України гуманітарного факультету Варшавського університету, згодом екстраординарний та ординарний професор. М. Кордуба постійно підтримував зв'язки з колишніми учнями Академічної гімназії у Львові, зокрема І.Кедриним-Рудницьким [14], довголітнім співредактором «Діла» (1922–1939). І. Кедрин-Рудницький, який з братом Михайлом (згодом письменником і професором літератури Львівського університету) з 1907 р. до червня 1914 р. навчалися

у Львівській академічній гімназії, у своїх спогадах зазначає, що «Українська Академічна гімназія була елітарною середньою школою» [8, с. 15], тому й підтримує зв'язки з її колишніми викладачами, зокрема М. Кордубою.

Денис Коренець [7] (1875–1946) викладав в Академічній гімназії історію та географію у 1925-1926 навчальному році. Після закінчення Стрийської гімназії навчався на філософському факультеті Львівського університету (1897 р.), де вивчав історію, географію, українську мову і літературу і вважався найкращим студентом у наукових семінарах професорів М. Грушевського й І. Шараневича. Викладацьку роботу розпочав у гімназіях Перемишля, Коросна, у філії Української Академічної гімназії у Львові. У цей період у філії гімназії навчався І. Кедрин, який у спогадах згадує зустрічі з колишнім викладачем історії літератури Д. Коренцем [8, с. 17].

Гавриїл Костельник [12] (1886–1948) з 1915 р. служив у храмі Преображення у Львові і водночас у львівських навчальних закладах (від 1920 р. — у Львівській духовній семінарії, у 1925–1926 навчальному році — у Львівській академічній гімназії, від 1928 р. — професор Львівської богословської академії) викладав логіку, поезику, історію грецької філософії, християнську філософію та вибрані питання з психології.

Іван Крип'якевич (1886–1967) — український історик, який також був причетним до розвитку українського шкільництва. До викладацької роботи І. Крип'якевич приступив після захисту докторської дисертації у 1911 р. Згодом був обраний дійсним членом НТШ, викладав у гімназіях Рогатина та Жовкви, Львівському таємному університеті та Богословській академії. Як свідчить фото, у 1925–1926 навчальному році був викладачем історії та географії в Академічній гімназії у Львові.

До викладання в Академічній гімназії був залучений український греко-католицький церковний діяч **о. Ярослав Левицький** (1878–1961) [11], який закінчив Коломийську гімназію (1896 р.), правничий факультет Чернівецького та богословський факультет Львівського університетів. Катехитом і професором Академічної гімназії у Львові о. Ярослав Левицький був у 1910–1930 рр. Згодом обіймав посаду декана теологічного відділу Богословської академії.

Микола Мельник (1875–1954) — професор природознавства в Академічній гімназії, автор перших природознавчих шкільних підручників українською мовою. Після чотирикласної сільської школи навчався у Тернопільській гімназії, згодом — на природничому відділі Віденського університету. Педагогічну працю розпочав на посадах заступника учителя першої Перемишльської гімназії з польською мовою навчання, викладача природознавства на окремих курсах українського інституту для дівчат. Його наукова праця пов'язана з діяльністю Наукового товариства імені Шевченка, дійсним членом якого він був упродовж тривалого часу. На II з'їзді українських природників і лікарів (1927 р.) Микола Мельник активно закликав найширші кола української інтелігенції — вчителів, науковців, священиків — взяти участь у систематичному дослідженні природи України і всебічному представленні її в музеї НТШ [9].

Професором німецької мови в гімназії був **Йосиф Роздольський** [3] — відомий етнограф, збирач народних пісень, які він вперше записував на грамофонні платівки. Серед його колег і друзів було чимало відомих музикантів, зокрема Філарет Колесса, Денис Січинський, згодом — Станіслав Людкевич, Богдан Вахнянин, о. Іван Туркевич.

На світліні з фотоательє Геннер-Єрер у Львові (*фото 4*) зафіксовано учасників «поматурального з'їзду товаришів» Академічної гімназії у Львові в 40-ліття після іспиту зрілості 1932 р. Серед учасників зустрічі — **Сидір Громницький**, **Іван Раковський** (1874–1949), який в Академічній гімназії викладав природознавство, у 1935–1939 рр. очолював НТШ, був головним редактором «Української загальної енциклопедії» та головою Краєвого товариства абстинентів «Відродження», і **Василь Щурат** [2] (1871–1948), український педагог, літературознавець, поет і перекладач. Після завершення студій зі слов'янської філології у Львівському і Віденському університетах (1895 р.), В. Щурат склав і педагогічний іспит у Чернівецькому університеті (1898 р.). Це дало змогу у 1898–1934 рр. викладати у державних гімназіях Перемишля, Бродів і Львова (з 1907 р.). Згодом став директором приватної жіночої гімназії сестер Василянок у Львові (1921–1934). У 1914 р. В. Щурат був обраний дійсним членом НТШ, впродовж 1915–1923 рр. — його голова.

Чуйні спогади про викладачів та атмосферу у гімназії залишили її учні та викладачі. Скажімо, І. Кедрин-Рудницький згадує багатьох викладачів гімназії, зокрема Віктора Андрієвського, Степана Барана, Євгена Гловінського, Миколу Данька, Володимира Дорошенка, Дмитра Дорошенка, Андрія Жука, Павла Зайцева, Павла Ковжуна, Мирона Кордубу, Андрія Крижанівського, Володимира Кубійовича, Івана Липовецького, Павла Лисяка, Луку Луціва, Володимира Соловія, Сергія Хруцького, Степана Чарнецького, Павла Шандрука. У своїх мемуарах він зараховує їх до гурту тих, хто ніс почуття відповідальності за долю свого народу, «... які робили все, що в спромозі, щоб долю тому народові облегшити» [8, с. 143-144].

Дослідження лише декількох фотографій, що походять із фондів музею Наукового товариства імені Шевченка, дають змогу відтворити деякі віхи українського шкільництва, навчальних закладів Львова, зокрема Академічної гімназії, а також діяльність вагомих постатей, які своєю жертвовною працею сприяли розвитку української школи, вихованню молодого, небайдужого до рідного краю, мови та культури, покоління. Фотографії допомагають встановити зв'язки між учасниками громадських рухів та історичних процесів. Зазначені музейні фонди, що нині зберігаються у ЛННБ України ім. В. Стефаника, потребують подальших досліджень, вони є документальним джерелом для наукових видань і публікацій з історії розвитку української науки.

1. *Братунь Р.* Високе небо пісень / *Братунь Р.* // Україна. — 1977. — № 26. — С. 15.
2. *Галайчак Т. Ю.* Щурат Василь Григорович / *Т. Ю. Галайчак* // Енциклопедія історії України. — Київ : Наук. думка, 2013. — Т. 10 : Т-Я. — С. 688-689 : іл.
3. *Довгалоук І.* Осип Роздольський : музично-етнографічний доробок / *Ірина Довгалоук.* — Львів: ТеРус, 2001. — 154 с.
4. *Ільницька А.* Світлини українських хорових колективів Галичини кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. / *Алла Ільницька* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2013. — Вип 5 (21). — С. 611-626.

5. *Льницька А.* Фотографії українських вчених-природознавців і математиків кінця XIX — середини XX ст. як документальне джерело / *Алла Льницька, Ярослав Льницький* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2012. — Вип 4 (20). — С. 540-557.
6. *Ісаєвич Я. Д.* Громницький Сидір / *Я. Д. Ісаєвич* // Енциклопедія Сучасної України. — Київ, 2006. — Т. 6 : Го-Гю. — С. 531.
7. *Качор А.* Денис Коренець. Начерк його життя та праці на тлі українського фахового шкільництва і сільсько-господарської кооперації в Західній Україні / *А. Качор.* — Вінніпег : Видання «Кооперативної Громади», 1955. — 69 с.
8. *Кедрин І.* Життя-події-люди : Спомини і коментарі / *Іван Кедрин.* — Нью Йорк : Вид. кооператива «Червона Калина», 1976. — 724 с.
9. *Кобів Ю. Й.* Творці українського природознавства Іван Верхратський та Микола Мельник / *Кобів Ю. Й.* // Аксіоми для нащадків : українські імена у світовій науці : зб. нарисів. — Львів : Каменяр, 1991. — С. 220-235.
10. *Кушнір В.* Музей Наукового товариства ім. Шевченка у Львові : від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції / *Віталій Кушнір* // Народознавчі Зошити. — 2012. — № 5 (107). — С. 824-832.
11. *Павлишин О. Й.* Левицький Ярослав Володимирович / *О. Й. Павлишин* // Енциклопедія Сучасної України. — Київ, 2016. — Т. 16 : Куз-Лев. — С. 672.
12. *Петрук О.* Ми повинні бути гранично чесними з собою / *Петрук Олег* // Вірую. — 1995. — Вип. 9 (квіт.). — С. 4.
13. *Пріцак О.* Мирон Кордуба і його життя / *О. Пріцак* // Дзвін. — 1990. — № 7. — С. 144-146.
14. *Рубльов О. С.* Кордуба Мирон Михайлович / *О. С. Рубльов* // Енциклопедія історії України. — Київ : Наук. думка, 2008. — Т. 5: Кон-Кю. — С. 149-151 : іл.
15. *Семчишин-Гузнер О.* Історія формування збірки мистецької Шевченкіани музею НТШ у Львові й збереження її цілості після 1939 р. / *Олеся Семчишин-Гузнер* // Вісник Львівської національної академії мистецтв. — 2014. — Вип. 25. — С. 194-210.
16. *Сілецька О.* З історії експозиції музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка / *Леся Сілецька* // Народознавчі Зошити. — Львів, 1997. — № 3. — С. 148-151.